

Марина Слатвінська

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів,*

Одеський національний економічний університет,

м. Одеса, Україна

slatma81@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7356-1189

Олександр Каратнюк

аспірант,

Одеський національний економічний університет,

м. Одеса, Україна

kosss89@ukr.net

ORCID ID: 0009-0008-1268-3298

ВАЛЮТНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МІКРО-, МАЛІЙ ТА СЕРЕДНІЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ

Вступ. В умовах посилення загроз для усіх рівнів безпеки, зумовлених повномасштабною агресією росії проти України та поглиблення фінансової нестабільності нашої країни, більш гостро постає питання забезпечення фінансової безпеки як складової економічної та національної безпеки країни. Валютна безпека є складовою фінансової безпеки нарівні із бюджетною, грошово-кредитною, валютною, борговою, страховою, фондовою та банківською. Оцінка та аналіз основних індикаторів валютної безпеки країни дозволяє своєчасно виявляти основні загрози розвитку та впроваджувати дієві механізми стабілізації валютної та фінансової системи, що обумовлює актуальність теми дослідження. В даній статті здійснено оцінку рівня валютної складової фінансової безпеки України за 2013–2023 рр. згідно Методичним рекомендаціям щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України №1277 від 29.10.2013 року). За результатами

проведеного аналізу виявлено основні загрози розвитку валютного ринку та вплив поточної політики забезпечення функціонування валютного сектору, що реалізується державним регулятором та яка спрямована на врівноваження цінової політики і стабілізації валютного курсу, на мікро-, малий та середній бізнес в Україні.

Основна частина. Національним інтересам України у сфері забезпечення економічної безпеки відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція України в європейський економічний простір та розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами. Стратегічний курс України у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямований як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз. В сфері економічної безпеки важливу роль відіграє її фінансова складова, від рівня якої залежить реалізація національних інтересів. Підтримка належного рівня фінансової безпеки в свою чергу в значній мірі залежить від ефективного вирішення валютних питань, оскільки курсова динаміка безпосередньо впливає на чинники, пов'язані з ціноутворенням та з відтворювальним процесом загалом.

Дослідженням питання валютної безпеки та розвитку валютних відносин займалися такі вітчизняні вчені, як Б. Адамик, Є. Алісова, О. Барановський, Я. Белінська, І. Бінько, Н. Гаман, В. Геєць, С. Давиденко, Б. Дерев'янська, О. Дзюблюк, О. Журавська, Ф. Журба, І. Заверуха, А. Качаліч, Л. Кравченко, Т. Латковська, О. Пасічник, Г. Пастернак-Таранущенко, І. Скороход, Т. Старух, В. Толуб'як, С. Урбу, В. Федосов, О. Шевчек, В. Шлемко, С. Юрій та інші. Проте незважаючи на розробленість проблематики дослідження, механізм регулювання валютних відносин під час дії воєнного стану вимагає подальшого дослідження. Метою даної статті є аналіз сучасного стану валютної безпеки та його вплив на мікро-, малий та середній бізнес України.

Поняття «валютна безпека» є складним і багатогранним. Більшість авторів трактують його як ступінь забезпеченості держави валютними коштами, достатніми для дотримання позитивного сальдо платіжного

балансу, виконання міжнародних зобов'язань, накопичення необхідного обсягу міжнародних резервів, підтримання стабільності національної грошової одиниці; стан курсоутворення, який макси-мально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках і створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, широкомасштабного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи [1, с. 151].

У «Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженій Міністерством економіки України валютна безпека визначається як «стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках» [7].

Найбільш повним трактуванням «валютної безпеки» є поняття запропоноване Я. Белінською, де валютна безпека розглядається як валютна система, яка характеризується передбачуваністю динаміки обмінного курсу національної валюти, збалансованістю валютного ринку, задоволенням в іноземній валюті потреб держави, суб'єктів господарювання і населення [2].

До об'єктів валютної безпеки належать обмінний курс національної грошової одиниці, кон'юнктура валютного ринку, обсяги міжнародних резервів, стан платіжного балансу, розміри зовнішнього боргу. Суб'єктами валютної безпеки є Національний банк України, уряд, Міністерство фінансів України, Митна служба та інші органи державного регулювання, що мають відповідні повноваження у сфері валютного регулювання, уповноважені банки, підприємства – суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, домогосподарства.

Характеристика стану валютної безпеки держави надається на основі розрахунку індикаторів валютної безпеки відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки країни (Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277).

Основними індикаторами валютної безпеки є:

1. Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період;
2. Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні;
3. Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту;
4. Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів;
5. Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти.
6. Рівень доларизації грошової маси

Вихідні дані за період з 2013 по 2023 рік для обчислення індикаторів валютної безпеки наведено в табл. Д. 1 додатку Д. Для графічного представлення динаміки показників валютної безпеки на графіках червоною лінією позначено критичний рівень значення показника, помаранчевою – небезпечний рівень, жовтою – незадовільний, синьою – задовільний рівень показника, зеленою – оптимальний рівень безпеки для обраного індикатора.

Розраховані показники валютної безпеки за період з 2013 по 2023 рік представлені в табл. Д. 2 додатку Д.

Аналіз кожного з розрахованих основних індикаторів валютної безпеки:

Динаміка індексу зміни офіційного курсу гривні до долара США у період з 2013 по 2023 рік представлена на рис. 1.

З 2014 року спостерігається стрімке знецінення національної грошової одиниці через нестабільну політичну ситуацію, зокрема анексію Криму та початку антитерористичної операції на Донбасі. Політична криза призвела до падіння курсу національної грошової одиниці майже в 3,5 рази. У лютому 2015 року запроваджений Національним банком України перехід до формування плаваючого валютного курсу призвів до різких коливань на міжбанківському валютному ринку. Втім, в наступні періоди національна одиниця поступово зміцнювалася і вже на початку 2016 р. курс становив 24 гривні за долар. У період з 2017 по 2021 рік курс був відносно стабільним з незначним знеціненням національної грошової одиниці. В цей період обчислені значення індексу знаходяться в «коридорі» безпечних та оптимальних значень. Однак з початком

повномасштабного вторгнення росії на територію України у лютому 2022 року індекс зміни офіційного курсу гривні до долара США різко знизився до критичного рівня. Однак своєчасні та ефективні дії Національного Банку України, який ввів фіксований валютний курс та жорсткі валютні обмеження призвели до покращення ситуації протягом року.

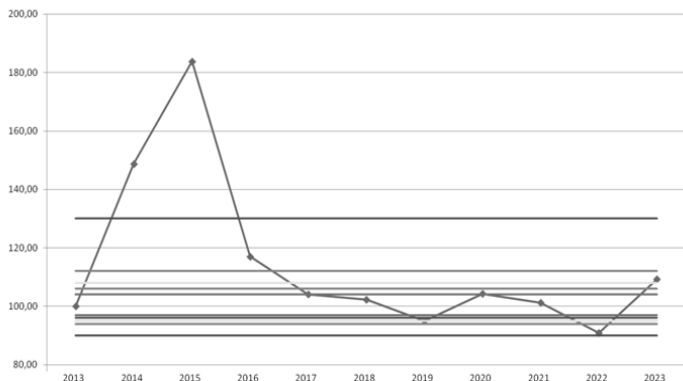

Рис. 1. Динаміка індексу зміни офіційного курсу гривні до долара США, %

Джерело: побудовано за розрахунками авторів

Режим фіксації обмінного курсу є оптимальним лише в обмеженій часовій перспективі, так як тривала його фіксація призводить до накопичення ризиків для економічної та фінансової безпеки. З огляду на це та завдяки сформованим передумовам, а саме стійкого прогресу у зниженні інфляції, накопиченню значного рівня міжнародних резервів, збільшенню привабливості гривневих депозитів та ОВДП, у жовтні 2023 року Національний банк вирішив перейти до режиму керованої гнучкості обмінного курсу. Це призвело до підвищення індикатора до незадовільного рівня в 2023 році, однак при умові, що Національний банк і надалі братиме активну участь на валютному ринку, вважаємо що протягом 2024 року індекс зміни офіційного курсу гривні до долара США може знизитись до задовільного або навіть оптимального рівня.

Перехід до керованої гнучкості курсу є одним із кроків реалізації Стратегії пом'якшення валютних обмежень, переходу

до більш гнучкого обмінного курсу та повернення до інфляційного таргетування, який дає змогу одночасно досягати цілей з цінової та фінансової стабільності й стійкого економічного зростання у тривалій перспективі. Одним із головних завдань у сфері макроекономічної безпеки України згідно Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року є забезпечення збереження плаваючого режиму курсу національної валюти.

Динаміка індикатору різниці між форвардним і офіційним курсом гривні у період з 2013 по 2023 рік наведена на рис. 2.

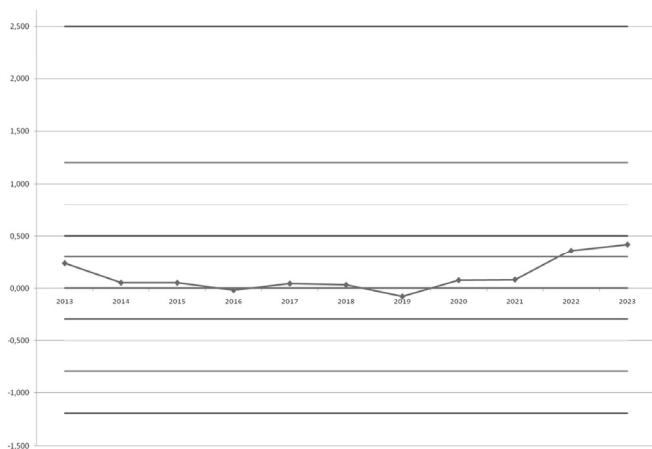

Рис. 2. Динаміка індикатору різниці між форвардним і офіційним курсом гривні у період з 2013 по 2023 рік

Джерело: побудовано за розрахунками авторів

Форвардний курс виражає очікування учасників валютного ринку та суб'єктів економічної діяльності країни, пов'язаних із зовнішнім сектором. У досліджуваному періоді спостерігається коливання розрахованого індикатора у межах значень оптимального та задовільного рівнів. Така тенденція свідчить про негативні очікування у зміні кон'юнктури вітчизняного валютного ринку. Однак в результаті зваженої політики курсоутворення, яка реалізується Національним банком впродовж останніх років, ситуація може стабілізуватись.

Динаміка індикатору валових міжнародних резервів України, місяців імпорту у період з 2013 по 2023 рік наведена на рис. 3.

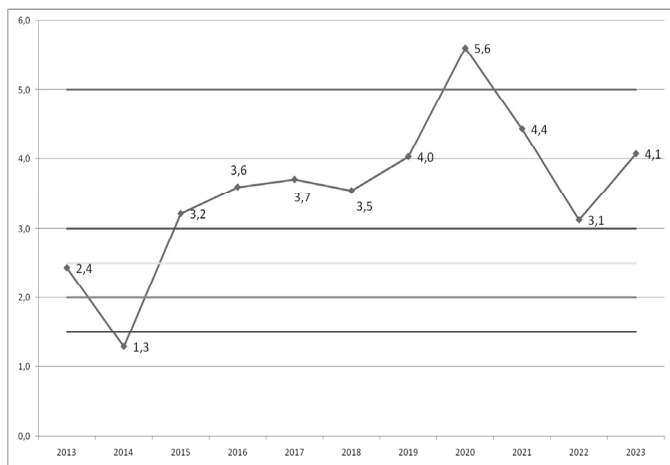

Рис. 3. Динаміка індексу валових міжнародних резервів України, місяців імпорту у період з 2013 по 2023 рік

Джерело: побудовано за розрахунками авторів

Даний показник розраховується в місяцях імпорту і достатність наявних золотовалютних резервів країни вимірюється їх співвідношенням до обсягу імпортованих товарів та послуг. Мінімальне його значення має дорівнювати 3 місяцям. В аналізованому періоді показник досягав мінімального значення у 2014 році, а максимального досяг у 2020 році. Упродовж 2023 року міжнародні резерви України зросли на 42% та перевищили 40,5 млрд дол. США.

Минулого року Україна отримала безпрецедентну світову фінансову підтримку. На рахунки уряду в НБУ надійшло близько 42,7 млрд дол. США. Найбільша фінансова допомога надійшла від Європейського Союзу – 19,7 млрд дол. США, через трастовий фонд Світового банку – 16,4 млрд дол. США (зокрема, від США, Японії, Великобританії, Норвегії та інших країн), МВФ – 4,5 млрд дол. США та Канади – 1,8 млрд дол. США [5]. Міжнародна допомога разом із розміщенням валютних ОВДП на близько 4,5 млрд дол. США дали змогу:

– компенсувати чисті інтервенції НБУ з продажу валюти (28,6 млрд дол. США). До переходу до режиму керованої гнучкості обмінного курсу НБУ продавав валюту для підтримання фіксації

офіційного курсу гривні, а після переходу – для компенсації структурного дефіциту валюти та згладжування надмірних курсових коливань;

–профінансувати виплати країни за обслуговування та погашення державного боргу в іноземній валюті (9,0 млрд дол. США);

–наростити міжнародні резерви до рівня, що є достатнім для підтримання курсової стійкості і надалі.

4. Динаміка частки кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів представлена на рис. 4.

Важливим індикатором валютної безпеки є обсяг кредитів, наданих в іноземній валюті. Його зростання свідчить про зменшення довіри населення та бізнесу до національної грошової одиниці та заміну національної валюти іноземною у якості засобу обігу та нагромадження.

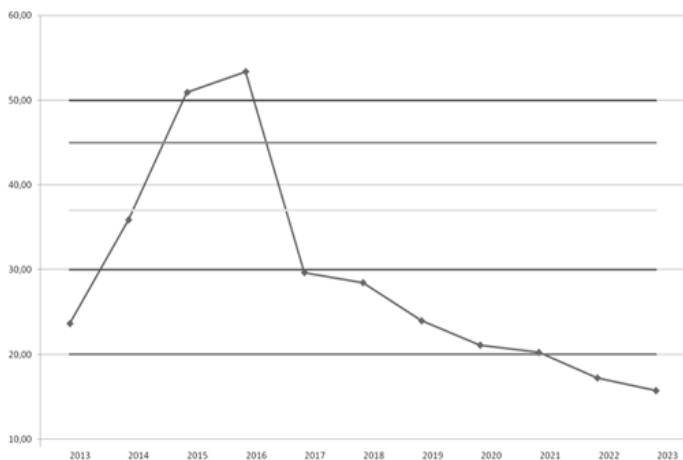

Рис. 4. Динаміка частки кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів за період з 2013 по 2023 рік

Джерело: побудовано за розрахунками авторів

Досить критичною ситуацією була у період з 2013 по 2016 роках коли обсяги кредитів в іноземній валюті наданих економіці перевищили 50%, що було обумовлено нестабільною військово-політичною ситуацією в країні та девальвацією національної валюти.

Волатильність обмінного курсу гривні до іноземних валют містить великий валютний ризик та позначилася різким коливанням попиту на кредити в іноземній валюті. В період з 2017 по 2021 рік НБУ вдалося стабілізувати ситуацію та навіть забезпечити значення індикатора на оптимальному рівні. Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів в 2021 році склала 20,24%. В НБУ таку тенденцію пояснюють стабілізацією макроекономічної ситуації у 2020–2021 роках, низьким і контрольованим рівнем інфляції, стійкістю фінансової системи завдяки проведенню зваженої макропруденційної політики, появі ефективних інструментів хеджування валютних ризиків. Протягом 2022 та 2023 років даний індикатор продовжував знижуватись і склав вже 15,73% в 2023 році.

5. Динаміка індикатора сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд дол. США за період з 2013 по 2023 рік наведена на рис. 5.

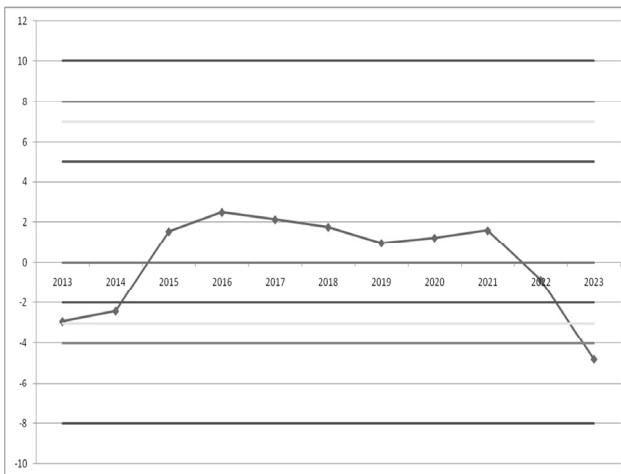

Рис. 5. Динаміка індикатора сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд доларів США за період з 2013 по 2023 рік

Джерело: побудовано за розрахунками авторів

Системним ризиком для національної, економічної та фінансової систем залишається доларизація економіки. Рівень

доларизації можна оцінити за двома індикаторами: сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти та рівнем доларизації грошової маси.

В цілому на валютному ринку України спостерігається постійне перевищення попиту на валюту зі сторони населення. До повномасштабної війни валютний ринок був переважно збалансованим та не потребував значного втручання НБУ. Натомість, з початку воєнного стану в лютому 2022 року НБУ змушений був покривав 37% пропозиції валюти. Обсяги операцій як з купівлі, так і з продажу іноземної валюти в 2022 році порівняно з 2021 роком суттєво знизилися: з купівлі – через запроваджені валютні обмеження, з продажу – через вплив війни на економічну діяльність. Обсяг купленої банками в населення іноземної валюти за 2023 рік перевищив обсяг проданої населенню валюти на майже 5 млрд дол США, а індикатор сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти перевищив значення критичного рівня.

6. Динаміка рівня доларизації грошової маси за період з 2013 по 2023 рік наведена на рис. 6.

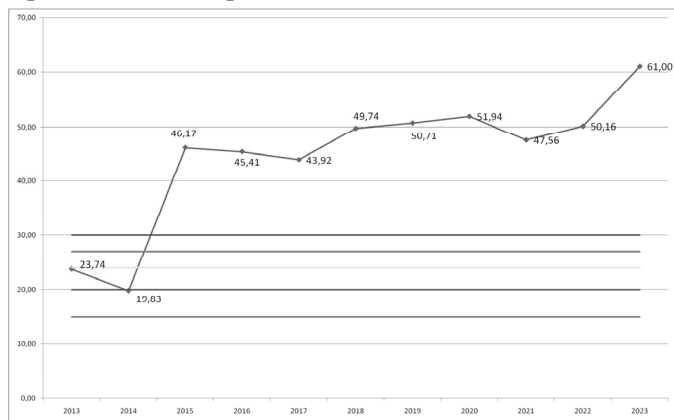

Рис. 6. Динаміка рівня доларизації грошової маси за період з 2013 по 2023 рік, %

Джерело: побудовано за розрахунками авторів

Високий рівень доларизації в Україні значною мірою зумовлений швидкими темпами інфляції, які спостерігалися протягом

останніх майже 25-ти років. Вона проявляється у фінансовій доларизації (фінансові активи та зобов'язання в іноземній валюті), реальній доларизації (індексація цін та заробітної плати до іноземної валюти) та заміщенні національної валюти (використання іноземної валюти для здійснення внутрішніх розрахунків). Недовіра до влади, геополітичні загрози і періодичні банківські кризи спонукають населення користуватися іноземною валютою, у тому числі для заощаджень.

Природний рівень доларизації для України на думку українських вчених складає близько 20%. Однак з 2015 по 2023 рік рівень доларизації перевищує навіть критичний рівень та знаходиться в діапазоні від майже 44% до 61% в 2023 році. Певний рівень доларизації завжди наявний у відкритій економіці, але надмірна доларизація є небажаною. Зниження доларизації залежить як від макроекономічної стабільності і розвитку фінансових ринків, так і від реалізації важливих структурних реформ. Підвищення довіри до економічної політики і національної валюти є надзвичайно важливим шляхом для зниження рівня доларизації в Україні. До основних складових ринкової стратегії дедоларизації для України можна віднести:

- посилення інституцій і підвищення якості урядування: захист прав кредиторів, забезпечення сильної правової системи, зокрема прийняття ефективних і неупереджених рішень та їх впровадження, політика справедливого оподаткування, зменшення корупції;

- макроекономічна стабільність: зниження і стабілізація рівня інфляції, реалізація режиму гнучкого обмінного курсу із симетричними ризиками і помірною волатильністю, забезпечення відповідності реального обмінного курсу фундаментальним факторам, накопичення достатніх міжнародних резервів і проведення стійкої та збалансованої фінансової політики;

- забезпечення стабільної фінансової системи і стійких фінансових інституцій;

- розвиток фінансових ринків, особливо ринку державних цінних паперів у гривні та інструментів хеджування ризиків.

На основі обчислених індикаторів валютної безпеки можна розрахувати інтегральний індекс валютної безпеки як комплексного та узагальнюючого показника захищеності валютної сфери фінансового

сектору країни. Відповідно до затвердженої методики валютна безпека України розраховується як інтегральний індикатор відповідно до формули:

$$I_m = \sum_{i=1}^n d_i y_i \quad (1)$$

де I_m – агрегований показник/субіндекс m -ї сфери економічної безпеки, де $m = (1, 2, 3 \dots 9)$;

d_i – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс складової економічної безпеки;

y_i – нормалізована оцінка i -го індикатора.

Вагові коефіцієнти для розрахунку субіндексів економічної безпеки, відповідно до затвердженої методики наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Вагові коефіцієнти для
розрахунку субіндексів валютної безпеки**

Індикатор		Ваговий коефіцієнт
1.	Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	0,1775
2.	Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, гривень	0,1505
3.	Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	0,1801
4.	Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	0,1496
5.	Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд дол. США.	0,1657
6.	Рівень доларизації грошової маси, %	0,1767

За наведеними ваговими коефіцієнтами в таблиці 3 та на основі отриманих значень складових валютної безпеки обчислено інтегральний індекс валютної безпеки України за період з 2013 по 2023 рік, динаміку якого наведено на рис. 7.

За результатами проведеного аналізу, можна зробити висновок, що найгірші показники інтегрального індикатора валютної безпеки спостерігалися у 2014–2016 рр., які знизились до небезпечного рівня. З 2017 року інтегральний індикатор почав збільшуватись та досяг оптимального рівня в 2020-2021 рр. Невелике зниження індикатору

спостерігалось в 2019 року через пандемію Covid-19. З початком повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року індикатор валютної безпеки різко знизився з оптимального до незадовільного рівня. В 2023 році інтегральний індикатор валютної безпеки знизився ще на 6%. Основне завдання державного регулятора на поточний момент є збереження курсової стійкості валютного ринку, що дозволить підтримати гривню та стабілізувати валютний курс. Опосередкований вплив на обмінний курс має відсоткова політика НБУ та валютні обмеження. Пріоритетним завданням Національного банку щодо відсоткової політики має залишатись збереження привабливості заощаджень у гривневих інструментах (депозитах та облігаціях внутрішньої державної позики), що обмежуватиме попит на валютному ринку. Аналогічну функцію мають виконувати і валютні обмеження. Подальша поступова валютна лібералізація має проводитись лише за наявності відповідних макроекономічних та фінансових передумов.

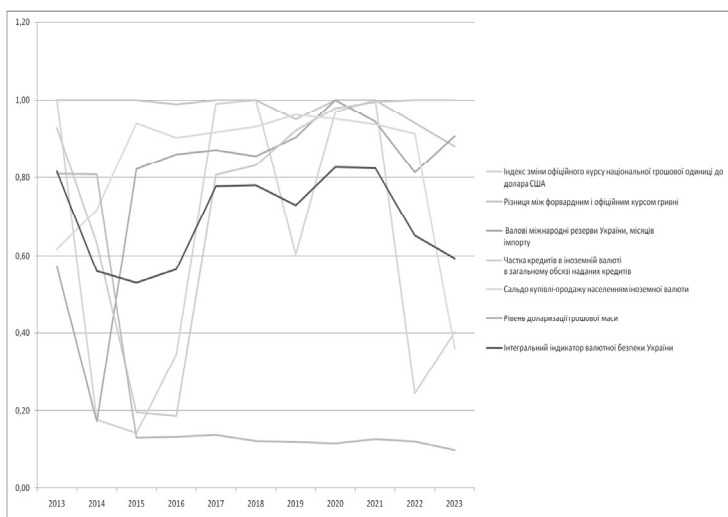

Рис. 7. Динаміка субіндексів та інтегрального індикатора валютної безпеки за період з 2013 по 2023 рік

Джерело: побудовано за розрахунками авторів

У квітні 2024 року Національний банк України ввів найбільший пакет пом'якшення валютних обмежень для підприємств з початку повномасштабної війни з метою поліпшення умов ведення бізнес-діяльності в Україні та виходу вітчизняного бізнесу на нові ринки, а також підтримки відновлення економіки та сприяння притоку нових інвестицій у країну: скасовуються всі валютні обмеження для імпорту робіт та послуг; забезпечено можливість бізнесу репатріювати «нові» дивіденди;

- надано можливість переказувати кошти за кордон за лізингом/орендою;

- пом'якшуються обмеження в частині погашення «нових» зовнішніх кредитів;

- надана можливість погашати проценти за «старими» зовнішніми кредитами;

- пом'якшуються обмеження в частині переказу іноземної валюти від представництв на користь своїх материнських компаній.

Ситуація на валютному ринку країни в тій чи іншій мірі має вплив на кожного суб'єкта господарювання. Адже фінансова стійкість підприємства формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, до яких відноситься курс іноземної валюти. Моніторинг та аналіз індикаторів валютної безпеки та їх динаміки може допомогти суб'єктам господарювання прогнозувати подальшу динаміку валютного ринку та відповідні дії держаного регулятора в частині валютно-курсової та монетарної політики, що дозволить більш оперативно та ефективно реагувати на можливі валютні ризики.

Як свідчить зарубіжна практика, одним із найпрогресивніших методів мінімізації валютного ризику є хеджування. Хеджування дає упевненість учасникам ринку в стабільності основних ціноутворюючих чинників, зокрема, обсягів та часу надходження валюти. Таким чином, активізація строкових валютних операцій дає можливість гасити стрибки ажіотажного попиту і тим самим сприяє стабілізації валютного ринку. Хеджування валютних ризиків бізнесу на українському ринку здійснюється за рахунок укладання форвардних угод.

Висновки. Рівень валютної безпеки є характеристикою стійкості та невразливості важливої сфери фінансового сектору країни, його

спроможності до розвитку та вдосконалення. Обчислені індикатори рівня валютної безпеки та інтегральний індикатор валютної безпеки в цілому дозволяють зробити висновок про погіршення рівня валютної складової фінансової безпеки України у 2022-2023 рр. через повномасштабну агресію росії. Однак незважаючи на широкомасштабну війну, Національний банк України продовжує виконувати функцію забезпечення цінової та фінансової стабільності як запоруки стійкого економічного зростання країни. Протягом 2023 року відбулося суттєве послаблення інфляційного тиску, чому значною мірою сприяли високі врожаї, зниження світових цін на енергоносії, мораторій на підвищення тарифів на окремі житлово-комунальні послуги. Водночас вагому роль у сповільненні інфляції відіграла й послідовна монетарна політика Національного банку, спрямована передусім на збереження курсової стійкості. Подальше пом'якшення валютних обмежень та перехід до керованої гнучкості обмінного курсу – чергові кроки на шляху поступового повернення до інфляційного таргетування згідно Стратегії пом'якшення валютних обмежень, переходу до більшої гнучкості обмінного курсу та повернення до інфляційного таргетування.

Ще однією важливою умовою для підтримки курсової стійкості є збільшення обсягу міжнародних (золотовалютних) резервів України. Минулого року Україна отримала безпрецедентну світову фінансову підтримку. Станом на 01 січня 2024 року становили 40,5 млрд дол. США і збільшилися за рік на 12,0 млрд дол. США, або на 42,2%. Рівень невизначеності, пов'язаний з повномасштабною агресією росії, все ще залишається високим. Однак збереження курсової стійкості залишатиметься одним із пріоритетних завдань НБУ, так як це важливо для сталого зниження інфляції та стійкості фінансової системи країни.

Література

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2004. 759 с.
2. Белінська Я. В. Тактичні та стратегічні заходи подолання валютно-фінансової нестабільності в Україні. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/november08/16.htm>. (дата звернення: 15.04.2024).

3. Грошово-кредитна статистика. Офіційний сайт Національного Банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial#1ms> (дата звернення: 15.04.2024).
4. Курси національного банку України. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/exchange/nbu/> (дата звернення: 15.04.2024).
5. Міжнародні резерви України зросли упродовж 2023 року на 42% та перевищили 40,5 млрд дол. США. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/mijnarodni-rezervi-ukrayini-zrosli-uprodovj-2023-roku-na-42-ta-perevischili-405-mlrd-dol-ssha> (дата звернення: 15.04.2024).
6. Операції фізичних осіб з купівлі/продажу іноземної валюти. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/cashcurrency-market> (дата звернення: 15.04.2024).
7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n141> (дата звернення: 10.04.2024).